

تاریخ دریافت مقاله: ۸۲/۷/۵

تاریخ بررسی مقاله: ۸۳/۴/۱۷

تاریخ پذیرش مقاله: ۸۴/۷/۱۱

مجله علوم تربیتی و روانشناسی
دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۸۴
دوره سوم، سال دوازدهم، شماره ۲
ص ص: ۹۰-۶۵

مقایسه اثربخشی روشهای بالینی و بهبود خود به خودی در درمان لکنت کودکان با ناروانی گفتار

دکتر احمد به پژوه*

شکراله کمالی**

چکیده

هدف پژوهش حاضر مقایسه اثربخشی روشهای بالینی و بهبود خود به خودی برای درمان لکنت زبان و بررسی علل و عوامل آشکار کننده آن نزد کودکان واجد ناروانی گفتار سنین سه تا هفت سال بوده است. نمونه مورد بررسی بیست و دو نفر از کودکان دارای ناروانی گفتار بودند که همراه والدین خود به مرکز مشاوره و خدمات روانشناختی توحید شهر تهران مراجعه کرده بودند. نمونه مورد مطالعه، در دو گروه همسازی شدند و بر مبنای روش بالینی و روش بهبود خود به خودی با یکدیگر مورد مقایسه قرار گرفتند. ابزار پژوهشی، شامل مصاحبه با والدین و ارزیابی ناروانی گفتار کودک از طریق ضبط گفتار خود انگیزه بود. در این پژوهش از آزمون غیرپارامتری U مان-ویتنی برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. سرعت گفتار بر حسب تعداد کل کلمات بیان شده در سه دقیقه و میزان ناروانی گفتار بر اساس ارزیابی درمانگر و والدین در پیش آزمون و پس آزمون در دو گروه مقایسه شدند. ضریب توافق (کندال) به دست آمده نشان داد که میزان ناروانی ارزیابی شده توسط درمانگر و والدین در پیش آزمون معنی‌دار بود. نتایج حاصل از مقایسه دو روش، تفاوت معنی‌داری را نشان داده است، به این معنی که روش بالینی نسبت به روش بهبود خود به خودی از اثربخشی بیشتری برخوردار بود.

کلید واژگان: درمان لکنت به روش بالینی، درمان لکنت به روش بهبود خود به خودی،

ناروانی گفتار

*- عضو هیأت علمی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران

** - کارشناس ارشد روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی

مقدمه

حدودی غیرطبیعی به نظر می‌رسد و والدین این گونه کودکان را نگران می‌سازد. در این مرحله برای پیشگیری از تداوم و مزمن شدن لکنت، درمان آن ضرورت پیدا می‌کند.

هر چند به ندرت بعد از شش سالگی در گفتار کودکان، ناروانی ایجاد می‌شود ولی گزارشهایی وجود دارد که ممکن است لکنت در بزرگسالی هم ظاهر شود. برخی از افراد که در کودکی لکنت داشته‌اند، بعد از مدتی بهبودی، تحت شرایط استرس‌زا، لکنت آنان دوباره برگشت کرده و شاید لکنت در بزرگسالی در اثر آسیب مغزی، شوک، تصادف و یا بیماری عارض گردد.

نتایج حاصل از بررسی یاری و آمبروز د^۱ (۱۹۹۲) بر هشتاد و هفت آزمودنی، ۵۹ نفر پسر و ۲۸ نفر دختر در محدوده سنی ۳۸ ماه، نشان داده است که میانگین سن شروع لکنت نزدیک به سه سال و زودترین زمان شروع لکنت بیست و هفت ماهگی بوده است. در این بررسی بنا به اظهار والدین، در چهل و چهار درصد از مجموع آزمودنیها، ناروانی گفتار در فرزندانشان در یک روز به طور ناگهانی شروع شده و در بقیه موارد به تدریج به وجود آمده است. چهل و یک درصد عامل استرس را در شروع لکنت معرفی کرده و نیز شصت و هفت درصد تاریخچه لکنت را در خویشاوندان نزدیک گزارش کرده‌اند.

لکنت زبان^۱ یکی از رایج‌ترین اختلالهای گویایی است که به طور معمول در دوران خردسالی بین سالهای دو تا پنج سالگی بروز می‌کند و اغلب برای توصیف گفتار ناروان^۲ به کار می‌رود. لکنت، گفتاری است که با کشیدن، تکرار، وقفه غیرارادی یا مکث غیرعادی در صداها، هجاها و واژه‌ها مشخص می‌شود. گاهی گوینده، کلمه یا عبارت را قطعه قطعه می‌کند و در شروع و پایان دادن یک صدا مشکل دارد و گفتارش با تشنج، فشار و تقلا همراه است. لکنت زبان در میان پسران بیشتر از دختران رواج دارد (ویلیامز، ۱۹۸۸، ترجمه به پژوه و همکاران، ۱۳۷۵).

لکنت ممکن است به طور ناگهانی یا به تدریج ظاهر شود و در مواردی به دنبال یک دوره گفتار طبیعی به وجود می‌آید. در مرحله اول کودک از لکنت خود به عنوان یک مشکل گفتاری آگاهی ندارد و برای رفع آن تلاش نمی‌کند. اما به تدریج و با تداوم ناروانی گفتار و واکنشهای اطرافیان به ویژه مادر و پدر، کودک از لکنت خود به عنوان یک «مشکل» آگاه و از سوی خود و دیگران یک فرد لکنتی قلمداد می‌شود و در نتیجه مرحله دوم لکنت آغاز می‌گردد. بدیهی است این اختلال تا

^۱ - stuttering or stammering

^۲ - speech disfluency

دارد؟ تا این که استارک ودر^۴ و همکاران (۱۹۹۰) برای تعدیل فشارها، خواستها و انتظارات والدین از کودک، روش بالینی را در درمان پایه‌ریزی کردند. علاوه بر این، در سالهای اخیر چند نظریه یا الگوی عملی برای مداخله بیشتر والدین در امر درمان کودکان لکنتی ارائه شده است. برای نمونه، هینز و پیندزولا^۵ (۲۰۰۴)، کانچر (۱۹۹۷)، وال و مایرز^۶ (۱۹۹۵)، اسمیت و کلی^۷ (۱۹۹۷)، لوگان و کاروسو^۸ (۱۹۹۷) و ملارد^۹ (۱۹۹۸) همگی نسبت به حل مشکل ناروانی گفتار بلافاصله پس از شروع و قبل از ورود کودک به دبستان با مشارکت والدین تأکیدی خاص دارند.

عوامل مؤثر بر افزایش لکنت

بلودستین (۱۹۹۵) بر این باور است که نگرانی والدین با مشاهده هر یک از نشانه‌هایی همچون انقباض ماهیچه‌ای صورت، انقباض تارهای صوتی به هنگام تولید صدا، گیر کردن و تکرار بخشی از واژه و اجتناب از گفتار در فرزندشان، موجب افزایش لکنت در فرزند می‌شود.

بلودستین^۱ (۱۹۹۵)، زبروسکی^۲ (۱۹۹۳) و کانچر^۳ (۱۹۹۷) میزان وقوع ناروانی گفتار و انواع آن را در کودکان خردسال مورد بررسی قرار داده، گزارش کرده‌اند که تعداد زیادی از کودکان در سنین دو تا پنج سالگی نشانه‌هایی از ناروانی را در گفتارشان بروز داده‌اند.

تا قبل از سال ۱۹۸۰ درمانگران گفتار و زبان، کودکان مبتلا به لکنت را در سنین پیش از دبستان تحت درمان قرار نمی‌دادند. اگر کودک مکرر دچار وقفه، تکرار بخشی از واژه، تمام واژه و یا عبارت می‌شد، با وجود نگرانی والدین از این مسأله، آنها از درمان امتناع می‌کردند. شایان ذکر است حتی زمانی که کودک نشانه‌هایی از لکنت پیشرفته، مانند تقلا، لرزش و یا اجتناب را از خود نشان می‌داد، فقط بعضی از درمانگران، برنامه درمانی را توصیه می‌کردند و بسیاری از آنها حتی در چنین شرایطی هم اقدام به درمان نمی‌کردند. به طوری که برای درمانگران گفتار و زبان این پرسشها مطرح بود: آیا اقداماتی که اکنون برای کودکان پیش دبستانی در زمینه اصلاح ناروانی گفتار انجام می‌شود با راهنمایی مادر برای پیشگیری از لکنت کافی است؟ آیا به طور جدی برنامه درمانی مشخصی برای اصلاح ناروانی گفتار کودکان زیر هفت سال وجود

⁴ - Starkweather

⁵ - Hagnes & Pindzola

⁶ - Wall & Meyers

⁷ - Smith & Kelly

⁸ - Logan & Caruso

⁹ - Mallard

¹ - Bloodstein

² - Zebrowski

³ - Conture

زمان‌بندی، هماهنگی و اجرای حرکات را تضعیف کنند .

ون‌رایپر^۲ (۱۹۹۵) معتقد است که لکنت معمولاً بین دو تا چهار سالگی آغاز می‌شود؛ یعنی زمانی که کودک به طور طبیعی در کسب مهارت‌های مربوط به روانی گفتار اشکال دارد. به نظر او کودکانی که بعد از عبور از این مرحله لکنتی می‌شوند ممکن است دارای خصوصیات زیر باشند؛ الف) قدرت عمل کمتری داشته باشند. ب) استعداد یا آمادگی ژنتیکی لکنت را دارا باشند. ج) والدین، گفتار آنان را به طرز نادرست ارزیابی کنند و یا با واکنش‌های نامناسب مانند، تنبیه کودک، درصدد رفع علت ناروانی گفتار او بر می‌آیند. د) گفتار ناروان، تظاهری از یک آشفتگی هیجانی مخفی باشد. ون‌رایپر (۱۹۹۵) عوامل متعددی را در افزایش لکنت مؤثر می‌داند، مانند مجازات، سرخوردگی، اضطراب، احساس گناه، احساس خصومت و دشمنی و ترس از موقعیتها و کلمات و آواهای مبتنی بر خاطرات گذشته و استرس ناشی از برقراری ارتباط با دیگران .

وینگیت^۳ (۱۹۷۶) بر این باور است که عوامل روانی سبب بروز لکنت می‌شوند. بدین ترتیب که ترس باعث می‌شود قشر مغز نتواند کنترل خود را بر اندامهای گفتاری اعمال کند و لکنت که ریشه در مسائل و مشکلات

استارک ودر و همکاران (۱۹۹۰) نگرانی والدین را نیز در تداوم لکنت، مؤثر می‌دانند. لازم به ذکر است که واکنش والدین در برابر ناروانی گفتار فرزندشان، تنها مربوط به زیاد شدن لکنت نیست، بلکه عوامل دیگری می‌توانند مؤثر باشند. حداقل سه زمینه مهارتی در روانی گفتار دخالت دارند. این سه زمینه عبارتند از: هماهنگی حرکتی، توانایی زبانی و مهارت اجتماعی. گات والد^۱ و استارک ودر (۱۹۹۵)، روانی گفتار را همان راحت صحبت کردن می‌دانند که در سرعت و تداوم گفتار آشکار می‌گردد. آنها معتقدند لکنت، زمانی بروز می‌کند که توانایی روان صحبت کردن کودک از حد انتظار اطرافیان کمتر باشد .

استارک ودر و همکاران (۱۹۹۰) هیجان را یک عامل قوی و ایجاد کننده اختلال در روانی گفتار کودک می‌دانند. هیجانهای مثبت شدید (مانند شادی شدید) می‌توانند، اجرای حرکات روان را برای تولید گفتار روان مشکل سازند. تأثیر هیجانهای مثبت بر گفتار عبارتند از: ۱- سخنانی که در حالت هیجانی گفته می‌شوند، معمولاً با سرعت زیادی ادا می‌شوند. ۲- هیجانها، گفتار را تحت تسلط خود قرار می‌دهند و از قدرت تشخیص برای بازیابی کلمات و فرمول‌بندی جملات می‌کاهند. ۳- هیجانها ممکن است برنامه‌ریزی حرکتی،

² - Van Riper

³ - Wingate

¹ - Gottwald

آدامز^۲ (۱۹۹۳) در مقاله خود گزارش کرده است، کودکانی که مشکل لکنت دارند و قادر به تولید سریع هجاها نمی‌باشند، اگر در بازیابی واژه، فرمول‌بندی جملات، صحبت رسمی و تغییر موضوع نیز مشکل داشته باشند، ناروانی آنها بیشتر خواهد شد و ممکن است هوش عمومی و مهارت‌های فرازبانی به طریقی بر توانایی روانی گفتار آنان تأثیر بگذارد و موجب بهبود خود به خودی لکنت گردد.

مشارکت والدین در درمان لکنت کودکان خردسال به طور قابل ملاحظه‌ای در خلال بیست سال گذشته متحول شده است. مداخلات زود هنگام توسط درمانگران گفتار و مشارکت والدین در پذیرش بخشی از مسؤولیت درمان به طور معنی‌داری در بهبود کودکان لکنتی مؤثر بوده است (کوپر و کوپر^۳، ۱۹۹۶).

آسیب‌شناسان گفتار و زبان برای درمان لکنت کودکان خردسال، تأکید زیادی بر مشارکت والدین در مداخلات درمانی دارند. موفقیت مشارکت والدین بستگی به توانایی والدین و درمانگران و همکاری آنها با یکدیگر دارد. نتایج پژوهشهای اخیر نشان داده درمانگرانی که والدین را ترغیب می‌کنند تا بخشی از مسؤولیت درمان لکنت کودکان خود را به عهده بگیرند، میزان بهبود و پیشرفت

هیجانی دارد، به صورت نشانه‌های فیزیکی و اختلالات زبانی تظاهر می‌کند.

می‌ریز و فریمن^۱ (۱۹۸۵) بر این باورند که شیوه برخورد والدین و عکس‌العمل خود کودک و عوامل دیگری چون تنگی وقت، هیجان‌زدگی و شتاب‌زدگی بر افزایش لکنت مؤثر می‌باشد.

غلامی تهرانی (۱۳۷۹) در بررسی خود بر ۸۵ کودک دبستانی در تهران گزارش کرده است که بنا به اظهارات والدین ۴/۳۶ درصد علت لکنت در کودکان خود را ترس دانسته‌اند. دهقانی (۱۳۷۰) گزارش کرده است که در سالهای ۱۳۶۶ و ۱۳۶۷ تعداد کودکان خردسال لکنتی مراجعه کننده به مراکز گفتار درمانی شهر تهران، در نتیجه حمله‌های هوایی و موشکی در تهران، نسبت به سالهای قبل سه برابر افزایش داشته است. او همچنین مهمترین علت لکنت در کودکان خردسال را ترس معرفی می‌کند.

عوامل مؤثر بر کاهش لکنت

ون‌پیر (۱۹۹۵) چند عامل را مؤثر بر کاهش لکنت معرفی کرده است. الف) اعتماد به نفس بالا. ب) میزان روانی احساس شده در گفتار. ج) بی‌توجهی نسبت به ناروانی گفتار.

^۲ - Adams

^۳ - Cooper & Cooper

^۱ - Meyers & Freeman

هشتجین، ۱۳۶۹). لذا در این بخش دو روش عمده بهبودی خود به خودی و بالینی معرفی می‌شوند.

الف. روش بهبود خود به خودی

برخی از تجربیات بالینی و گزارشهای علمی نشان داده‌اند که لکنت برخی از کودکان، بعد از مدتی خود به خود و به طور طبیعی بهبود می‌یابد. از این رو متخصصان، نباید لکنت کودکانی را که به هر طریق خود به خود بهبود می‌یابد و ناروانی گفتارشان مرتفع می‌شود، مورد درمان قرار دهند، زیرا نوعی اتلاف وقت و صرف هزینه است. بسیاری از محققان، مانند کارنیول^۲ (۱۹۹۵)، وینگیت^۳ (۱۹۷۶) و یاری و آمبروز (۱۹۹۲) میزان بهبود خود به خودی در کودکان خردسال را بین ۴۰ تا ۸۰ درصد گزارش کرده‌اند. اما کودکانی نیز وجود دارند که به لکنت خود ادامه می‌دهند و هر روز لکنت آنان شدیدتر می‌شود. از این رو، ضرورت دارد این گونه کودکان پیش از ورود به دبستان، از خدمات درمانی و مشاوره‌ای لازم برخوردار شوند. در روش درمان لکنت به طریق بهبود خود به خودی، برنامه درمانی به طور مستقیم، چه به صورت فردی یا گروهی، با کودک اجرا نمی‌شود، بلکه راهنمایی و مشاوره فقط با پدر و مادر صورت

روانی گفتار فرزندان آنها به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است (لوگان و کاروسو، ۱۹۹۷).

تعدادی از درمانگاههای گفتار و زبان در ایالات متحده آمریکا پیشنهاد کرده‌اند والدین کودکانی که لکنت دارند در درمان شرکت داده شوند. بر این اساس استارک ودر و همکاران (۱۹۹۰) و رامیگ^۱ (۱۹۹۳) درخواست کرده‌اند که به والدین این کودکان راهبردهای مورد نظر آسیب شناسان گفتار و زبان آموخته شود تا از این طریق گفتار فرزندشان را روان کنند. تجربیات بالینی و پژوهشهای انجام شده نشان می‌دهد که لکنت برخی از کودکان بعد از مدتی به طور خود به خودی بهبود می‌یابد، اما لکنت بعضی از کودکان شدت یافته و استمرار می‌یابد. در این شرایط، آیا کودکان با ناروانی گفتار را به حال خود واگذار کنیم؟ و با گفتن این جمله که «نگران نباشد، خودش خوب می‌شود!» از کنار لکنت آنان بگذریم؟ و یا این که شایسته است روشهای مناسب به کار گرفتن شود و از پیچیده‌تر شدن مشکل، گسترش یافتن و مزمن شدن لکنت پیشگیری کرد؟ شایان ذکر است که در صورت تشخیص لکنت و ضرورت درمان آن، روشهای درمانی گوناگون وجود دارد (نگاه کنید به آیزنسون، ۱۹۸۹، ترجمه خجسته‌مهر، ۱۳۷۳؛ این ورث و فریزر، ۱۹۹۰، ترجمه افروز، ۱۳۶۹؛ دهقانی

^۲ - Karniol

^۳ - Wingate

^۱ - Ramig

دیگری تلاش در جهت باور کردن آنچه بعضی از اولیا درباره بهبود لکنت می‌گویند؛ یعنی این که لکنت به مرور زمان در اثر رشد کودک، خود به خود رفع می‌گردد .

هدف دوم: تغییر نگرش

طرز برخورد والدین با لکنت فرزندشان گوناگون است. بعضی از پدران و مادران به شکل معقولانه و به راحتی با لکنت برخورد می‌کنند و برای عده‌ای دیگر تحمل رفتارهای لکنت فرزندشان بسیار دشوار است. دو احساس نگرانی و گناه در والدین مانع از مواجه شدن آنها با مشکل لکنت می‌شود؛ بنابراین دومین هدف برنامه درمانی، تغییر نگرش والدین نسبت به لکنت فرزندشان است. زیرا همچنان که کودکان بسیاری از امور و رفتارها را از پدر و مادر خود یاد می‌گیرند، طرز برخورد با لکنت را نیز از پدر و مادر خود می‌آموزند .

هدف سوم: تغییر رفتار

سومین هدف برنامه درمانی کودکان لکنتی در مشاوره انفرادی با والدین، تغییر رفتار والدین است. منظور از تغییر رفتار والدین این است که محیطی فراهم شود که آنها بتوانند با حداقل مقاومت، رفتارشان را تغییر دهند، زیرا به سادگی ممکن است والدین از مداخله درمانگران ناراحت شوند. برای تغییر رفتار والدین باید به نکات زیر توجه کرد :

می‌گیرد. این روش هم اکنون در اکثر درمانگاههای گفتار و زبان ایران به اجرا در می‌آید. این روش، بر اساس نظریه جانسون¹ (۱۹۹۵) رواج یافته است. جانسون (۱۹۹۵) معتقد است که واکنشهای والدین نسبت به ناروانی گفتار فرزندشان، موجب تثبیت لکنت می‌شود. لذا کاهش نگرانیهای والدین و آگاه سازی آنان، به رفع مشکل به طور خود به خودی منجر می‌شود .

ب. روش بالینی

هدفهای روش بالینی

در درمان کودکان لکنتی به روش بالینی به عنوان برنامه مداخله‌ای، سعی می‌شود در جلسه‌های مشاوره انفرادی و گروهی با والدین سه هدف عمده مورد توجه قرار گیرد :

هدف اول: آگاهی دادن

هدف عمده این بخش از برنامه درمانی، دادن اطلاعات به پدر و مادر درباره لکنت به طور اعم و درباره لکنت فرزندشان به طور اخص و درباره برنامه درمانی و نیز ارائه پیش آگهی در مورد نتیجه نهایی است. هدف دیگر، نزدیک کردن تفکر والدین به واقعیت است. به طور مشخص تفکر والدین راجع به لکنت فرزندانشان به دو صورت در نوسان است. یکی وحشت از امکان شدیدتر شدن لکنت و

¹ - Johnson

جملات کوتاه‌تر و کلمات ساده‌تر با کودکان صحبت کنند و از قطع کردن بی‌دلیل صحبت‌های فرزندشان خودداری نمایند.

راهبرد سوم: تغییر عکس‌العمل‌های منفی

والدین

در روش بالینی توصیه می‌شود والدین آگاه شوند که واکنش‌هایی مانند تنبیه یا وادار به عجله کردن، لکت کودکان را بیشتر می‌کند. همچنین بهتر است گاهی به صورت ساده در صحبت با فرزندشان لکت کنند، این روش هم به کاهش لکت در کودک کمک می‌کند و هم موجب کاهش عکس‌العمل‌های منفی غیرکلامی والدین می‌شود.

راهبرد چهارم: اختصاص زمانی خاص

برای صحبت کردن روزمره با کودک

اگر تجزیه و تحلیل موقعیت‌ها نشان دهد که کودک اعتماد به نفس پائینی دارد، باید سعی شود موقعیت او را طوری تغییر داد که اعتماد به نفس وی ارتقا یابد. سطح اعتماد به نفس افراد می‌تواند روی هماهنگی عمومی و تسلط حرکتی آنها تأثیر گذارد. در بعضی موارد بالا رفتن اعتماد به نفس و عزت نفس، تسهیل کننده مهمی برای گفتار روان محسوب می‌شود. در سنین خردسالی، احساس امنیت کودک در درجه اول بستگی به میزان توجه والدین به وی دارد؛ بنابراین به والدین توصیه

۱. والدین، مسئولیت زیادی در قبال فرزندان خود احساس می‌کنند که باید مورد احترام قرار گیرد.

۲. والدین، از خلال تجارب خودشان بهتر یاد می‌گیرند تا از طریق دستور دادن.

۳. درمانگر در روش بالینی باید والدین را هنگام گفتگو با کودک، راهنمایی کند.

راهبردهای اساسی در روش بالینی

در برنامه درمان لکت به روش بالینی، جهت دستیابی به هدفهای موردنظر، شش راهبرد عمده به شرح زیر باید مورد توجه قرار گیرد:

راهبرد اول: کاهش سرعت گفتار والدین

رایج‌ترین راهبرد برای تغییر رفتار والدین، کاهش سرعت گفتار آنهاست. در بسیاری از خانواده‌ها والدین با سرعتی صحبت می‌کنند که بسیار سریعتر از سرعت گفتار کودکان می‌باشد. لذا توصیه می‌شود والدین سعی کنند سرعت گفتار خود را مهار کنند و کاهش دهند.

راهبرد دوم: تغییر سطح زبان والدین

ناروانی در کودکان لکتی بیشتر در جملاتی که از نظر نحوی پیچیده‌ترند و در کلماتی که طولانی‌تر بوده و کاربرد کمتری در زبان دارند، مشاهده می‌شود (کارنیول، ۱۹۹۵). در روش بالینی به والدین توصیه می‌شود که با

می‌شود روزانه زمان مشخصی را برای توجه کامل به کودک اختصاص دهند. برای مثال، با او صحبت کنند، برایش داستان بگویند و به بازیهای بدون صدا پردازند. تحسین، تشویق و توجه به رفتارهای مطلوب کودک، موجب احساس خود ارزشمندی و بالا رفتن اعتماد به نفس کودک و در نتیجه موجب روانتر شدن گفتار او می‌گردد (به پژوه، ۱۳۸۴ و ۱۳۸۲).

راهبرد پنجم: مشاوره فردی و گروهی با والدین

در روش بالینی، برگزاری جلسه‌های مشاوره فردی و گروهی با والدین، اقدامی ضروری است. در جلسه‌های مشاوره فردی، کاهش اضطراب والدین و حساسیت آنان نسبت به لکنت مورد تأکید قرار می‌گیرد. به طور معمول جلسه‌های مشاوره فردی و گروهی با حضور مادران برگزار می‌شود. والدینی که در سالن انتظار مرکز مشاوره یکدیگر را ملاقات می‌کنند، با هم دوست شده و درباره مشکلات خود و فرزندشان با هم صحبت می‌کنند. بحثهای آنها پرمعنا و مهم می‌گردد. اتاق انتظار خود به خود والدین را وادار به مشارکت در جلسه‌های مشاوره گروهی می‌کند.

مشاوره گروهی فرایندی است که در آن اعضاء بیشتر به پاسخگویی یکدیگر می‌پردازند. بدون این که از طرف رهبر گروه

دخالتی صورت گیرد. در جلسه‌های مشاوره گروهی به والدین توصیه می‌شود که درباره وقفه در درمان و پس رفت‌های احتمالی گفتار فرزندشان در موقعیتهای خاص (مانند تعطیلات و مسافرتها) صحبت کنند. بحث در این باره به دو علت صورت می‌گیرد، یکی آماده نمودن والدین برای امکان‌پذیر بودن بازگشت لکنت و دیگر آشناسازی آنها با خط‌مشی برخورد با هر نوع بازگشتی که صورت می‌گیرد. مشاوره گروهی موجب مشارکت فعال والدین و افزایش روانی گفتار فرزندشان می‌شود.

راهبرد ششم: شرکت کودکان در برنامه درمان انفرادی و فعالیت گروهی

در روش بالینی، هر کودک علاوه بر شرکت در برنامه درمان انفرادی، هر هفته در برنامه گروهی کودکان نیز شرکت می‌کند. برنامه گروهی کودکان شبیه فعالیت‌های دوره پیش دبستانی است که به صورت گروه همخوان اجرا می‌شود، مانند شرکت در بازیهای گروهی حلقه زدن، اتل متل، عمو زنجیرباف، یک توپ دارم و بین و بگو. روبرو شدن کودکان با یک دیگر موجب کاهش حساسیت آنها نسبت به ناروانی گفتارشان می‌شود. کودکان تشویق می‌شوند تا هر کدام شعرها و داستانهای خود را برای

دیگر اعضای گروه بازگو کنند و دیگران هم تشویق می‌شوند که گوش دهند .

بررسی پژوهشهای موجود نشان می‌دهد که در ایران پژوهشهای اندکی در مورد مقایسه اثربخشی دو روش بهبود خود به خودی و روش بالینی صورت گرفته و این حوزه مورد غفلت واقع شده است. بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر، این بود که میزان اثربخشی روش بالینی در مقایسه با روش بهبود خود به خودی در درمان ناروانی گفتار کودکان پیش دبستانی مورد بررسی قرار گیرد. با توجه به هدف ذکر شده، فرضیه اصلی این پژوهش بدین ترتیب تدوین گردید که استفاده از روش بالینی در درمان لکنت کودکان با ناروانی گفتار مؤثرتر از روش بهبود خود به خودی است. از این رو، متغیر مستقل در این تحقیق، برنامه مداخله‌ای در دو سطح الف- روش بالینی و ب- روش بهبود خود به خودی بود که تأثیر آن بر متغیر وابسته، یعنی کاهش ناروانی گفتار مورد مطالعه قرار گرفت .

روان شناختی توحید وابسته به سازمان آموزش و پرورش شهر تهران مراجعه کرده‌اند .

نمونه مورد مطالعه

افراد مورد مطالعه از میان کودکان لکتی مراجعه کننده به مرکز مشاوره و خدمات روان شناختی توحید، به طور تصادفی انتخاب شدند. بیست دو نفر کودکان مورد مطالعه، ۶ نفر دختر و ۱۶ نفر پسر، مورد بررسی براساس جنسیت و سن یک به یک هم‌تاسازی شده و در دو گروه معادل قرار داده شدند. سپس به صورت انتساب تصادفی ساده در یکی از گروههای یک و دو برای اجرای روشهای مداخله‌ای بالینی و بهبود خود به خودی منظور شدند. شایان ذکر است کودکانی در این مطالعه شرکت داشتند که حداکثر شش ماه از آغاز لکنت آنها گذشته بود و زبان همه آنها فارسی بود .

ابزار پژوهش

در این پژوهش از روش مصاحبه با والدین و ارزیابی ناروانی گفتار از طریق مشاهده و ضبط گفتار خودانگیخته استفاده شده است .

الف. مصاحبه با والدین

فرم مصاحبه با والدین از چهار بخش تشکیل شده است :

روش پژوهش

طرح تحقیق حاضر از نوع آزمایشی میدانی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه کودکان مبتلا به ناروانی گفتار سنین سه تا هفت سال ساکن شهر تهران می‌باشند که از مهرماه ۱۳۷۶ تا آبان ماه ۱۳۷۸ به مرکز مشاوره و خدمات

کودکان مورد مطالعه با حضور مادرشان در دو مرحله پیش آزمون و پس آزمون برگزار گردید. در این جلسه‌ها، گفتار درمانگر^۱ از هر یک از کودکان مورد مطالعه درخواست می‌کرد تا درباره حداقل یک داستان تصویری توضیح دهند و به تولید گفتار خودانگیخته بپردازند. گفتارهای خودانگیخته کودکان درباره داستانهای تصویری، در آغاز و پایان دوره چهار ماهه درمان لکت، به وسیله ضبط صوت، به منظور بررسی میزان ناروانی و روانی گفتار ضبط می‌شد. پس از آن، نوارهای ضبط شده چندین بار توسط درمانگر بررسی می‌شد تا تعداد ناروانی و نوع آن در جریان گفتار مشخص شود. از این طریق تعداد واژه‌ها در جملات خودانگیخته کودک، سرعت گفتار، تعداد ناروانی، نوع و شدت آن و رفتارهای تقلایی و اجتنابی احتمالی در کودک مورد ارزیابی قرار گرفت.

مطالعه مقدماتی

به منظور مطالعه مقدماتی و بررسی جنبه‌های اجرایی تولید گفتار خودانگیخته، ده داستان تصویری به عنوان نمونه بر روی دوازده کودک عادی گروه سنی سه تا هفت سال در یکی از مهدهای کودک وابسته به اداره

بخش اول: شامل مشخصات کودک و اعضای خانواده و ترتیب تولد فرزندان است. **بخش دوم:** شامل ۲۵ سؤال است که در برگیرنده تحول روانی- حرکتی، نگرانیهای والدین، علت و زمان شروع ناروانی، نوع برخورد آنها با گفتار و رفتار کودک است. پاسخهای والدین به این گونه سؤالا در چگونگی اجرای روش بالینی تأثیرگذار است. **بخش سوم:** شامل مشاهدات درمانگر از کودک در حین ارتباط کلامی و بیان داستان است. در این بخش نوع ناروانی، گفتار و در صورت وجود رفتارهای تقلایی، اجتنابی و رفتارهای برخلاف انتظار ثبت می‌شود. **بخش چهارم:** شامل مصاحبه با والدین در پایان دوره درمان است که در برگیرنده نظرات آنها از میزان تغییر در روانی گفتار کودک، به دنبال استفاده از روش به کار رفته توسط درمانگر است.

ب. تولید گفتار خودانگیخته

به منظور تولید گفتار خودانگیخته و طبیعی توسط کودکان، از میان داستانهای تصویری ویژه سنین سه تا هفت سال، چهل داستان تصویری سه تا شش قطعه‌ای انتخاب شد (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۷۴؛ شعبانی، ۱۳۷۵؛ شفیعی، ۱۳۷۷؛ مرتضوی کرون، ۱۳۷۶؛ نوری مقدم، ۱۳۷۸). آن گاه، جلسه‌های مشاوره فردی با یکایک

^۱ -- در این پژوهش، منظور از گفتار درمانگر، نویسنده دوم مقاله است.

غیرطبیعی گفتار کودکان، واژه‌ها و عبارات تکراری و واژه‌های نامفهوم از تعداد واژگان گفته شده در سه دقیقه حذف می‌شد. مکث‌های کوتاه بین جملات و واژه‌ها چون از ویژگی‌های گفتار هستند جزء گفتار به حساب می‌آمدند.

مقیاس تعیین شدت لکنت

الف. مقیاس تعیین شدت لکنت توسط درمانگر

برای تعیین شدت لکنت در آغاز دوره درمان، در نمونه‌های ضبط شده روی نوار از یک مقیاس هفت درجه‌ای استفاده شده است. این مقیاس از روش‌های رامیگ (۱۹۹۳) و آدامز (۱۹۸۰) اقتباس شده است. (نگاه کنید به جدول ۱). قابل ذکر است که کودکی در این مطالعه شرکت داشتند که حداقل نمره ۲ (ناروانی خفیف) توسط درمانگر کسب کرده بودند.

ب. مقیاس تعیین شدت لکنت توسط والدین
برای تعیین شدت لکنت توسط والدین در آغاز دوره درمان (اولین جلسه مصاحبه) از مقیاس تعیین شدت لکنت هفت درجه‌ای استفاده شد. برای این منظور در آغاز دوره درمان از والدین سؤال شد به نظر شما شدت ناروانی گفتار فرزندتان چه میزان است؟ (نگاه کنید به جدول ۱).

آموزش و پرورش منطقه شش تهران اجرا شد. همه کودکان توانایی بیان رویدادهای داستان را داشتند و تعداد واژگان آنها در زمان سه دقیقه از ۱۲۰ تا ۲۵۵ واژه در نوسان بود. همچنین فرم مصاحبه با والدین و مقیاس تعیین شدت لکنت توسط درمانگر و مقیاس تعیین شدت لکنت توسط والدین در مرحله پیش آزمون و پس آزمون توسط چهار نفر از اعضای هیأت علمی گفتار درمانی دانشکده علوم توانبخشی وابسته به دانشگاه علوم پزشکی ایران مورد بررسی و تأیید قرار گرفت.

شیوه اجرا

همان طور که اشاره شد این پژوهش در مرکز مشاوره و خدمات روان شناختی توحید وابسته به سازمان آموزش و پرورش شهر تهران اجرا شد. پس از برقراری ارتباط با کودک در حضور والدین، یک داستان تصویری در اختیار او قرار داده می‌شد تا تصاویر را خوب نگاه کند. بعد از اعلام آمادگی برای بیان، از کودک درخواست می‌شد که هر چه را در تصاویر می‌بیند به ترتیب تعریف کند. همزمان با شروع صحبت کودک، عمل ضبط نیز انجام می‌گرفت و زمان آن یادداشت می‌گردید. به این ترتیب پنج تا ده دقیقه از گفتار خودانگیخته کودک ضبط شده سپس سه دقیقه از گفتار پیوسته او آوانگاری می‌شد. برای بررسی ناروانی طبیعی و

جدول ۱. مقیاس تعیین شدت لکنت توسط درمانگر و والدین در آغاز دوره درمان

میزان شدت ناروانی	روان	ناروانی تاحدی خفیف	ناروانی خفیف	ناروانی نیمه شدید	ناروانی شدید	ناروانی بسیار شدید	ناروانی عمیق
معیار درجه بندی	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷

(نگاه کنید به جدول ۲). همچنین بعد از اجرای برنامه مداخله‌ای، از والدین درباره میزان تغییر ناروانی گفتار پس از طی دوره چهارماه سؤال شد: چه میزان تغییر در روانی گفتار فرزندتان مشاهده کردید؟ از والدین درخواست می‌شد میزان بهبود یافتگی و تغییرات را بر اساس مقیاس مورد نظر تعیین کنند (نگاه کنید به جدول ۲)

بعد از اجرای برنامه مداخله‌ای (پس از چهار ماه)، گفتار درمانگر مجدداً از یکایک کودکان مورد مطالعه درخواست می‌کرد تا درباره حداقل یک داستان تصویری دیگر توضیح دهند و به تولید گفتار خودانگیخته بپردازند. گفتارهای خودانگیخته یکایک آزمودنیها، بر اساس مقیاس مورد نظر توسط درمانگر بر حسب میزان بهبود یافتگی و تغییر وضعیت در ناروانی گفتار ارزیابی و درجه بندی شدند

جدول ۲. مقیاس تعیین شدت لکنت توسط درمانگر و والدین در پایان دوره درمان

میزان شدت ناروانی	روان	ناروانی بهبود یافته است	ناروانی تاحدی بهبود یافته است	ناروانی تغییری نکرده است	ناروانی تاحدی بدتر شده است	ناروانی بدتر شده است	ناروانی خیلی بدتر شده است
معیار درجه بندی	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷

نتایج

آزمون U مان-ویتنی^۱ استفاده شد. این آزمون یکی از قوی ترین آزمونهای غیر پارامتری و جایگزینی عالی برای آزمون t است (فرگوسن،

پس از محاسبه نمره‌ها، میانگین و انحراف معیار تفاضل نمره‌های پیش آزمون و پس آزمون، از آزمون رتبه‌ای برای دو نمونه مستقل

^۱ - Mann-Whithney U Test

درصد) در هر دو گروه سه سال و سه ماه به دست آمد. ۱۷ نفر از والدین (۷۷ درصد) اظهار کرده بودند که در خانواده آنان فرد یا افرادی مضطرب و پرخاشگر وجود داشته است و پانزده نفر از والدین گزارش کرده بودند که در خویشاوندان نزدیک آنها، فرد یا افرادی لکتی هستند .

با توجه به اطلاعات موجود در جدول شماره ۳، ۲۷/۳ درصد از والدین، علت، پیدایش ناروانی گفتار در کودکان خود را ترس می‌دانند و در مجموع ۵۴/۷ درصد از آنها علت مهم پیدایش ناروانی گفتار در کودکان خود را ترس به تنهایی و یا ترس همراه با علل دیگری از جمله وراثت و مشکلات هیجانی معرفی کرده‌اند .

۱۹۸۹، ترجمه دلاور و نقش بندی، ۱۳۷۷؛ سیگل، ۱۹۸۸، ترجمه کریمی، ۱۳۷۲). در این پژوهش، داده‌ها توسط نرم‌افزار کامپیوتری SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است .

نتایج حاصل نشان داد که کودکان مورد مطالعه در هر دو گروه در آغاز دوره درمان، ناروانی گفتار داشته‌اند. دامنه سنی آنان از سه تا هفت سال در نوسان بود، به طوری که دامنه سنی هشت نفر از آزمودنیها (۳۶ درصد) پنج تا شش سال بود. تقریباً ۴۸ درصد والدین از تحصیلات دیپلم، ۳۰ درصد زیر دیپلم و ۲۲ درصد آنان از تحصیلات لیسانس و بالاتر برخوردار بودند. میانگین سن شروع ناروانی گفتار ۱۰ نفر از کودکان مورد مطالعه (۴۵

جدول ۳. توزیع فراوانی و درصد علت پیدایش ناروانی گفتار در دو گروه مورد مطالعه از نظر والدین

درصد	فراوانی	شاخص
		علت ناروانی گفتار
۲۷/۳	۶	ترس
۴/۵	۱	وراثت
۱۸/۲	۴	ترس و وراثت
۱۳/۶	۳	مشکلات هیجانی کودک
۹/۲	۲	ترس و مشکلات هیجانی کودک
۱۳/۶	۳	وراثت و مشکلات هیجانی کودک
۱۳/۶	۳	نمی‌دانم
۱۰۰	۲۲	جمع

دقیقه براساس ارزیابی درمانگر و والدین در پیش آزمون (آغاز دوره درمان) و پس آزمون (پایان دوره درمان) از آزمون U مان- ویتنی استفاده شد .

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد که U مان- ویتنی حاصل (۲۳/۵) در سطح $P < 0/01$ معنی‌دار است. بنابراین، سرعت گفتار بر حسب تعداد کل کلمات بیان شده در سه دقیقه در دو گروه روش بهبود خود به خودی و روش بالینی از تفاوت معنی‌داری برخوردار است. به عبارت دیگر سرعت گفتار در گروه استفاده کننده از روش بالینی در مقایسه با گروه استفاده کننده از روش بهبود خود به خودی ارتقا یافته است .

یافته‌های به دست آمده حکایت از آن دارد که ۵۹/۱ درصد از والدین بیان داشته‌اند که ناروانی گفتار فرزندشان در پایان دوره درمانی کاهش یافته است و فقط ۲۷/۳ درصد از والدین اظهار داشته‌اند که میزان ناروانی گفتار در فرزندشان افزایش یافته و ۱۳/۶ درصد از والدین گزارش کرده‌اند که هیچ گونه تغییری در ناروانی گفتار فرزندشان مشاهده نکرده‌اند . از این رو، برای آزمون فرضیه و مقایسه اثربخشی روش بالینی و روش بهبود خود به خودی در دو گروه مورد مطالعه از نظر سرعت گفتار بر حسب تعداد کل کلمات بیان شده در سه دقیقه و میزان ناروانی گفتار بر حسب تعداد کل کلمات لکنت شده در سه

جدول ۴. آزمون U مان- ویتنی حاصل از تفاضل نمره‌های پیش آزمون و پس آزمون بر حسب تعداد کل کلمات بیان

شده در سه دقیقه

P	Z	P	W	U	میانگین تفاوت	تعداد رتبه‌ها	شاخصها
تصحیح برای هم رتبه							گروهها
۰/۰۱	-۲/۴۳	۰/۰۱	۸۹/۵	۲۳/۵	۸/۱۴	۱۱	روش بالینی
					۱۴/۸۶	۱۱	روش بهبود خود به خودی
					۶/۷۲	۲۲	جمع

وجود دارد. به عبارت دیگر میانگین تعداد کل کلمات لکنت شده در گروه استفاده کننده از روش بهبود خود به خودی بیشتر از روش بالینی است .

همان طور که در جدول ۵ ملاحظه می‌شود با توجه به مقدار U مان- ویتنی، نتیجه گرفته می‌شود که بین تعداد کل کلمات لکنت شده در سه دقیقه در دو گروه روش بالینی و گروه بهبود خود به خودی تفاوت معنی‌داری

جدول ۵. آزمون U مان-ویتنی حاصل از تفاضل نمره‌های پیش آزمون و پس آزمون بر حسب تعداد کل کلمات لکنت شده در سه دقیقه

P	Z	P	W	U	میانگین تفاوت	تعداد رتبه‌ها	شاخصها
تصحیح برای هم رتبه							گروهها
۰/۰۰۳	-۲/۸۹	۰/۰۰۲	۱۷۰/۵	۱۶/۵	۱۵/۵	۱۱	روش بالینی
					۷/۵۰	۱۱	روش بهبود خود به خودی
						۲۲	جمع

جدول ۶. ضریب توافقی (کندال) میزان شدت ناروانی ارزیابی شده توسط والدین و درمانگر در گروه روش بالینی در پس آزمون

جمع	تاحدی بهبود یافته است (۳)	بهبود یافته است (۲)	کاملاً بهبود یافته است (۱)	ارزیابی والدین / ارزیابی درمانگر
۷	۰	۳	۴	روان (۱)
۴	۳	۱	۰	ناروانی خفیف (۳)
۱۱	۴	۴	۴	جمع
۱۰۰	۲۷/۲	۳۶/۴	۳۶/۴	درصد

جدول ۷. ضریب توافقی (کندال) میزان شدت ناروانی ارزیابی شده توسط والدین و درمانگر در گروه روش بهبود خود به خودی در پس آزمون

جمع	تاحدی بدتر شده است (۵)	تغییری نکرده است (۴)	تاحدی بهبود یافته است (۳)	بهبود یافته است (۲)	ارزیابی والدین / ارزیابی درمانگر
۳	۰	۰	۲	۱	ناروانی خفیف (۳)
۱	۰	۰	۱	۰	ناروانی نیمه شدید (۴)
۱	۱	۰	۰	۰	ناروانی شدید (۵)
۱	۰	۱	۰	۰	ناروانی بسیار شدید (۶)
۵	۲	۳	۰	۰	ناروانی عمیق (۷)
۱۱	۳	۴	۳	۱	جمع
۱۰۰	۲۷/۳	۳۶/۴	۲۷/۳	۹/۱	درصد

مطابقت دارد. دامنه سن شروع لکنت در دو گروه مورد بررسی، ۲ تا ۵ سالگی و میانگین سن آنها ۳/۲۷ سال بود. نتیجه حاصل با بررسی جانسون (۱۹۵۵) که میانگین سن شروع لکنت را ۳ سال ذکر کرده است، مطابقت دارد.

نتایج پژوهش حاضر، یافته‌های اسمیت و کلی (۱۹۹۷)، بلودستین (۱۹۷۹) وینگیت (۱۹۸۸)، غلامی تهرانی (۱۳۶۹) و دهقانی هشتجین (۱۳۷۰) درباره علل پیدایش ناروانی گفتار در کودکان را تأیید می‌کند.

ارزیابی والدین از میزان تغییر ناروانی گفتار فرزندشان از زمان شروع تا پایان دوره درمان نشان می‌دهد که ۵۹/۱ درصد از والدین در هر دو گروه مورد بررسی، اظهار داشته‌اند که ناروانی گفتار فرزندشان نسبت به روزهای اولیه کاهش یافته است. می‌توان از این یافته چنین نتیجه‌گیری کرد که احتمالاً علت کاهش ناروانی، در اکثریت کودکان گروه نمونه مربوط به روش بهبود خود به خودی باشد که تقریباً اکثر محققان با وجود اختلاف در میزان درصد بهبود خود به خودی از جمله دیکسون (۱۹۷۱) زودترین سن بهبود خود به خودی را سه و نیم سالگی و بیشترین زمان بهبود خود به خودی را سن شش سالگی ذکر کرده‌اند.

احتمالاً یکی از عوامل کاهش ناروانی گفتار، مربوط به هماهنگی حرکتی تولید گفتار

نتایج حاصل از جدول ۶ نشان می‌دهد که ضریب توافقی کندال^۱ (کندال) محاسبه شده در گروه استفاده کننده از روش بالینی معنی‌دار است. به عبارت دیگر میزان ناروانی ارزیابی شده توسط والدین با میزان ناروانی ارزیابی شده، توسط پژوهشگر در پس آزمون همخوانی دارد.

همان طور که در جدول ۷ ملاحظه می‌شود ضریب توافقی کندال محاسبه شده در گروه استفاده کننده از روش بهبود خود به خودی معنی‌دار است. به عبارت دیگر شدت میزان ناروانی ارزیابی شده توسط والدین با شدت میزان ناروانی ارزیابی شده توسط درمانگر در پس آزمون همخوانی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

نظر به اینکه نمونه بر اساس فهرست انتظار واحد پذیرش تعیین شده بود با توجه به حذف دو پسر از ۲۴ نفر ارزیابی شده، می‌توان نتیجه گرفت که تقریباً پسران سه برابر دختران به مرکز مشاوره و خدمات روان شناختی توحید مراجعه کرده‌اند. این نسبت با یافته‌های اکثر محققان از جمله بلودستین (۱۹۹۵)، ون رایپر (۱۹۹۵)، آیزنسون (۱۹۸۹)، ترجمه خجسته مهر، (۱۳۷۳) که آمار نسبت لکنت پسران به دختران را سه برابر ذکر کرده‌اند،

¹ - Kendall's Coefficient Concordance

عصبانی وجود داشته است. به عبارت دیگر ۷۷/۳ درصد از والدین دو گروه مورد بررسی اظهار داشته‌اند که در بین اعضای خانواده موارد فوق وجود دارد. این یافته با نتایج بررسیهای استارک ودر و همکاران (۱۹۹۰) و می‌پرزو فریمن (۱۹۸۵) همخوانی دارد.

یافته‌های دیگر پژوهش حاضر، نشان می‌دهد که ۶۸/۲ درصد از کودکان با ناروانی گفتار، در خویشاوندان نزدیکشان افراد لکتی وجود دارد. برخی از این افراد پدر و یا مادر کودکان بودند و برخی عمو، عمه، خاله، دایی و یا فرزندانشان سابقه لکت داشته‌اند. برخی از پژوهشگران سابقه ارثی بودن لکت را تأیید کرده‌اند و برای تبیین نظریه خود، وجود افراد لکتی در خانواده و یا خویشاوندان نزدیک و در دو قلوها را مطرح کرده‌اند. برخی از آنها عوامل ارثی و محیطی را در ایجاد لکت گزارش کرده‌اند. از جمله بلودستین (۱۹۹۵) علت لکت را ارثی و محیطی می‌داند. او تحلیل مفصلی از ژنتیکی بودن لکت ارائه نموده و ثابت کرد که فرضیه ژنتیکی، منطقی است. بلودستین (۱۹۹۵) معتقد است علاوه بر وجود آمادگی ژنتیکی، گسیختگی در فرایندهای حرکتی گفتار، عوامل محیطی و خانوادگی و نگرشهای شخص بر لکت تأثیر می‌گذارد. یاری و همکاران (۱۹۹۶) از علت ژنتیکی بودن لکت دفاع می‌کنند. بنابراین، یافته‌های این پژوهش با بررسی یاری و

با تحول ساختار شناختی در کودکان است. استارک ودر و همکاران (۱۹۹۰) و یجنن^۱ (۱۹۹۱) در بررسیهای خود اشاره کرده‌اند به این که ممکن است مشکلات زبانی از عوامل بروز لکت باشد؛ ولی لازم نیست به منظور درمان و جبران زبانی کودک توجه ویژه‌ای در این زمینه به او کرد و یا فشارهایی از نظر زبانی بر او وارد آورد. زیرا انتظارات بالای والدین از گفتار و رفتار کودک، خود موجب وقوع ناروانی می‌گردد. این گونه کودکان در صورت بندی زبان مشکلی ندارند ولی چون مهارت حرکتی و تولیدی آنها تأخیر دارد دچار مشکل می‌شوند؛ ولی این عامل نمی‌تواند به تنهایی قانع کننده باشد زیرا، صد در صد از والدین مورد بررسی، اذعان داشته‌اند که ناروانی فرزندشان در طول زمان نوسان دارد. آنها اظهار داشته‌اند که گاهی اوقات گفتار فرزندشان برای مدتی به قدری روان می‌شود که احساس می‌کنند کاملاً خوب شده است و گاهی اوقات هم برای مدتی بسیار شدید ناروان می‌شود. تقریباً تمامی والدین راحتی و آرامش کودک را در روان شدن گفتار و ناراحتی، عصبانیت و هیجان را یکی از عوامل مؤثر در ایجاد اختلال در روانی گفتار کودک می‌دانند. یافته‌های این پژوهش، نشان می‌دهد که در بیشتر خانواده‌های کودکان با ناروانی گفتار افراد حساس، مضطرب، پرخاشگر یا

^۱ - Wijnen

دنبال می‌شد. هدف دیگر از بازیهای گروهی، آشنا شدن کودکان با ناروانی گفتار دیگر همسالانشان است تا از این طریق حساسیت آنها نسبت به گفتارشان کاهش یابد. با اجرای برنامه‌های متنوع در چارچوب ذکر شده، کودکان و والدین آنها که در روش بالینی آموزش دریافت کرده بودند، میانگین تفاوت تعداد کلمات و هجاها در زمان سه دقیقه کمتر از میانگین تفاوت تعداد کلمات و هجاها در همان زمان در گروه بهبود خود به خودی بود.

بنابراین، می‌توان استنباط کرد، کودکانی که از روش بالینی استفاده کرده‌اند سرعت گفتارشان تعدیل شده یعنی آنهایی که تعداد کلماتشان در سه دقیقه کم بوده در پایان دوره افزایش و آنهایی که تعداد کلماتشان در همان زمان زیاد بوده کاهش یافته و به حد قابل قبول و مطلوبی که تفاوت‌های آنها را کم می‌کند، دست یافته‌اند. ولی در گروه بهبود خود به خودی پراکندگی در تعداد کلمات در سه دقیقه موجب شده است که میانگین تفاوت در پیش آزمون- پس آزمون بیشتر شود و تغییری در سرعت گفتارشان به وجود نیاید. نتیجه این که، روش بالینی موجب متعادل کردن سرعت گفتار شده است، در حالی که در بهبود خود به خودی این تنظیم انجام نگرفته است.

یکی دیگر از اهداف تشکیل جلسه‌های گروهی برای والدین، تعامل و شناخت

همکاران (۱۹۹۶) کاملاً مطابقت دارد و همچنین نظریه بلودستین (۱۹۹۵) مبنی بر تأثیر آمادگی ژنتیکی، عوامل محیطی و خانوادگی را بر لکنت تأیید می‌کند و نظریه یاری و امبروز (۱۹۹۲) را منطقی می‌داند.

یکی از ویژگیهای روانی گفتار، سرعت گفتار است که آن را بر حسب تعداد کلمات معنی‌دار بیان شده و یا هجاهای آنها در یک و یا سه دقیقه سنجیده می‌شود. سرعت گفتار افراد مختلف، متفاوت است. کودکان با ناروانی گفتار نوسانات زیادی در تعداد کلمات در سه دقیقه داشتند. برخی از آنها تعداد کلماتشان، کمتر از صد کلمه در سه دقیقه و برخی تا ۲۲۰ کلمه در سه دقیقه را هم ادا کرده بودند. در روش بالینی، به کودکان با ناروانی گفتار و خانواده‌هایشان به طور مستقیم و غیرمستقیم الگوی مناسب گفتاری ارائه شد. این الگوها از طریق مکالمه با کودک و والدین و خواندن داستان و شعر و به کارگیری روشهای درمانی مناسب سنین ۳ تا ۷ سال در جلسه با حضور کودک و والدین و یا در جلسات گروهی در اتاق بازی اجرا شد. آموزش الگوهای گفتاری به والدین برای تغییر و اصلاح در گفتار خود با کودک در طول روز مورد نظر بود. هدف از بازیهای گروهی، علاوه بر تخلیه هیجان و ایجاد شادی و آرامش در کودک، الگوی گوش دادن و نوبتی صحبت کردن و راحت بودن در جریان گفتار، بدون تنگی وقت در کودکان

از جمله دیگر خواسته‌های والدین از کودک تنگی وقت است. کودک در شرایطی قرار می‌گیرد که پیامش هر چه زودتر منتقل کند. سرعتی که والدین در مقابل کودک با یکدیگر و با خود کودک سخن می‌گویند، سرعت گفتار خانواده را مشخص می‌سازد. اگر این سرعت زیاد باشد، کودک می‌آموزد که زمان گفتار محدود است و انتظار می‌رود که آن اطلاعات سریعتر بر زبان جاری شوند. می‌ریز و فریمن (۱۹۸۵) گزارش کرده‌اند که پسرها سریعتر از دخترها سخن می‌گویند. گوت والد و استارک ودر (۱۹۹۵) بر اساس تجزیه و تحلیل رفتار کودکانی که در درمانگاه دانشگاه تمپل مشاهده کرده‌اند نشان داده‌اند که نوعی همبستگی مثبت میان کاهش سرعت گفتار والدین و بهبود روانی گفتار در کودک وجود دارد. استارک ودر و همکاران (۱۹۹۰) علاوه بر تنگی وقت، عواملی را معرفی می‌کنند که بر روی احساس امنیت کودک تأثیر می‌گذارد. برای نمونه، مشاجره‌های شدید زناشویی و یا بیماریهای سخت یکی از اعضای خانواده، فشارهای روانی که موجب ناامنی درونی کودک می‌شود و در نتیجه باعث اختلال در گفتار کودک می‌گردد.

در مجموع، فرضیه اصلی تحقیق تأیید شد و یافته‌های این پژوهش نشان داد که روش بالینی در مقایسه با روش بهبود خود به خودی

یکدیگر از نحوه بیان و ناروانی دیگر کودکان گروه است. این امر علاوه بر انتقال تجربیات به یکدیگر، موجب کاهش نگرانی آنها از ناروانی کودک خود شده و همچنین موفقیت‌های دیگر کودکان در گروه، موجب دلگرمی و ایجاد انگیزه در جهت همکاری بیشتر با درمانگر و ایجاد باور در تغییر نگرش و کنترل سرعت گفتار آنها می‌گردد. تأثیر جلسات گروهی با والدین با حضور یا بدون حضور فرزندان، در پیشرفت تنظیم گفتار والدین و کودکان، قابل مقایسه با جلسات فردی با کودک و والدین نیست. چون جلسات درمانی لکنت به طور فردی به طول می‌انجامد و والدین گرایش کمتری نسبت به ارائه برنامه‌ها و تغییر رفتار و منش خود نشان می‌دهند. بنابراین، گاهی برنامه‌های انفرادی نتایج رضایتبخشی را به دنبال ندارد. استارک ودر و همکاران (۱۹۹۰) تواناییهای مربوط به روانی گفتار را در چهار گروه، تسلط حرکتی بر گفتار، صورت‌بندی زبان، بلوغ عاطفی، اجتماعی و مهارت درکی مطرح کرده‌اند. تسلط حرکتی بر گفتار، بر روی سرعت تولید هجاهای کودک تأثیر می‌گذارد. توانایی روانی گفتار وابسته به تسلط حرکتی گفتار است و در هماهنگی سرعت گفتار کودک مشاهده می‌شود. توقع روان صحبت کردن، شرطی است که اطرافیان کودک به وی تحمیل می‌کنند.

- به والدین توصیه می‌شود از مطرح کردن سؤالیهای متعدد از فرزندان خود اجتناب کنند .

- در زمانهایی که تشخیص داده می‌شود، کودک روانتر صحبت می‌کند، بیشتر با او صحبت کنید .

- در طول جریان گفتار کودک، هیچ وقت صحبت او را قطع نکنید و یا کلمه‌ای برای او آماده نکنید. منتظر باشید تا خودش گفتارش را تکمیل کند .

- برای کودک تجارب خوشایندی از صحبت کردن فراهم نمائید. برای او شعر و آواز بخوانید، قصه بگویید، کتاب بخوانید و با او بازی کنید (به پژوه، ۱۳۸۴ و ۱۳۸۲؛ گوردون، ۱۹۷۲).

- به نحوی با کودک رفتار کنید که کودک اطمینان یابد، گفتارش بدون توجه به ناروانی آن پذیرفته شده است .

- انتظارهای خود را از کودک در سطح واقعی و مطلوب نگهدارید و توقع زیاد از حد از او نداشته باشید .

- اگر کودک در مورد لکنت از شما سؤال کرد آنچه را هنگام لکنت اتفاق می‌افتد به زبان ساده برایش شرح دهید. اگر در مورد برطرف کردنش سؤال کرد، بهترین پاسخ "زیاد تلاش نکن و آرام باش" است .

برای درمان لکنت نزد کودکان سه تا هفت سال با ناروانی گفتار اثربخش‌تر است .

پیشنهادها و توصیه‌ها

در پایان به آسیب شناسان و درمانگران گفتار و زبان و روانشناسان پیشنهاد می‌شود، روش بالینی را که در سالهای اخیر توسط درمانگران با مشارکت والدین در آمریکا و اروپا اجرا نموده‌اند، مانند تراتمن و همکاران (۲۰۰۱)، هینز و پیندزولا (۲۰۰۴)، اسمیت و کلی (۱۹۹۷)، کانچر (۱۹۹۷) و کاروسو (۱۹۹۷) مورد بررسی قرار داده و از این روش برای درمان ناروانی گفتار کودکان در جامعه ایرانی استفاده نمایند .

همچنین چند توصیه کاربردی به والدین و مربیان در برقراری ارتباط با کودکان با ناروانی گفتار به شرح زیر ارائه می‌شود :

- همواره سعی کنید با کودک آرام و شمرده صحبت کنید، زیرا فهم گفته‌های افرادی که تند و سریع صحبت می‌کنند حتی برای بزرگسالان مشکل است .

- هنگامی که کودک حرف می‌زند خود را به کار دیگری مشغول نکنید و به دقت به حرفهای او گوش دهید .

- به کودک فشار نیاورید که در موقعیتی خاص صحبت کند. چون تجربه ناخوشایندی از گفتار اجتماعی به او می‌دهد .

منابع

فارسی

- آیزسون، جان (۱۹۸۹). اختلالات گفتاری و زبانی کودکان. ترجمه: غلامرضا خجسته‌مهر (۱۳۷۳). اهواز: انتشارات خوزستان .
- این ورث، استانلی و فری‌زر، جین (۱۹۹۰). کودک و لکت زبان، راهنمای والدین. ترجمه: غلامعلی افروز (۱۳۶۹). تهران: نشر کوبه .
- به پژوه، احمد (۱۳۸۴). اصول برقراری رابطه انسانی با کودک و نوجوان (چاپ ششم). تهران: نهضت پویا .
- به پژوه، احمد (۱۳۸۲). انتظاراتی کودکان از مادران و پدران چیست؟ (چاپ دوم). تهران: انتشارات پرنیان .
- دهقانی هشتجین، یاور (۱۳۷۰). اختلالات زبانی در زبان فارسی. تهران: نشر دانش امروز .
- دهقانی هشتجین، یاور (۱۳۶۹). نظریه‌ها و درمان لکت زبان. تهران: نشر فرهنگ و ارشاد اسلامی سازمان و پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۳۷۴). قصه‌های تصویری (دو جلد). تهران: انتشارات مدرسه، وزارت آموزش و پرورش .
- سیگل، سیدنی (۱۹۸۸). آمار غیرپارامتری برای علوم رفتاری. ترجمه: یوسف کریمی (۱۳۷۲). تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی .
- شعبانی، اسداله (۱۳۷۵). عمو زنجیرباف. تهران: نشر پیدایش .
- شفیعی، رویا (۱۳۷۷). مقایسه مطابقت فعل در گفتار کودکان لکتی و غیرلکتی ۴ تا ۵ ساله شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی .
- عظیمی، ناهید (۱۳۷۱). پیشگیری و درمان لکت زبان. تهران: انتشارات امیرکبیر .
- غلامی‌تهرانی، لعی (۱۳۶۹). بررسی اپیدمیولوژیک لکت در کودکان شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم پزشکی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران .
- فرگوسن، یوشیدتاکانه (۱۹۸۹). تحلیل آماری در روانشناسی و علوم تربیتی (جلد دوم). ترجمه علی دل‌اور و سیامک نقشبندی (۱۳۷۷). تهران: نشر ارسباران .

گوردون، میخائیل، ریان، دیوید و شیلو، تامار (۱۹۷۲). کمک به رشد گفتار و زبان کودکان عقب مانده ذهنی تربیت پذیر (چاپ دوم). ترجمه احمد به پژوه و همکاران (۱۳۷۵). تهران: نشر رویش .

مرتضوی کرون، علیرضا (۱۳۷۶). ترانه‌های کودکان (جلد دوم). تهران: انتشارات فرهنگ و هنر .

نوری مقدم، نوشین (۱۳۷۸). قصه‌ها و تصویرها (سه جلد). تهران: انتشارات فرهنگ و هنر .

ویلیامز، فیلیپ (۱۹۸۸). فرهنگ کودکان استثنایی. ترجمه: احمد به پژوه و همکاران (۱۳۷۷). تهران: انتشارات بعثت .

لاتین